

مراقبت و بهداشت چشم بر اساس منابع اسلامی (مطالعه موردی: سرمه)

دریافت مقاله: ۹۳/۴/۸ پذیرش مقاله: ۹۳/۶/۱۴

چکیده

سابقه و هدف: چشم‌ها از پیچیده‌ترین اعضای بدن انسان می‌باشند. همه ما هر روز بدون توجه به این امر ساعت‌ها موضوعات مختلف را تماشا می‌کنیم و صحنه‌های زیبای طبیعت را می‌نگریم و خود را از خطرات احتمالی اطراف خود حفظ می‌کنیم. این عضو ظریف به دلیل مواجهه زیاد با محرک‌های بیرونی بیش از سایر اعضای بدن در معرض آسیب می‌باشد و به مراقبت بیشتری نیز نیاز دارد. در این مقاله به مطالعه موردی نقش استفاده از سرمه در مراقبت و بهداشت چشم بر اساس منابع اسلامی پرداخته شده است.

مواد و روش‌ها: چگونگی مراقبت از چشم بحث نوپدید و امروزی نبوده و از گذشته به آن پرداخته می‌شده است. عطف توجه به این موضوع را می‌توان در ظهور اسلام و در سیره مبلغین آن، معصومین (علیه السلام) برترین عالمان دنیوی و مظهر پاک‌ی و تندرستی در توصیه به استفاده از مواد طبیعی نافع چشم بخصوص سرمه (اُئمد، کاجل، کحل) در احادیث معتبر مشاهده نمود. لذا این مطالعه با هدف تحقیق در سیستم سلامت از طریق بررسی‌های کتابخانه‌ای منابع اسلامی و علمی پیرامون استعمال سرمه انجام و نتایج حاصل ارائه شد.

یافته‌ها: اگر سرمه از منبع مطمئن تهیه شده باشد تسکین‌دهنده، محافظ چشم در برابر انعکاس نور آفتاب، درمان‌کننده عفونت‌های چشمی و آرایش‌کننده طبیعی مژه‌های چشم می‌باشد که در بیش از ۷۰ حدیث و روایت معتبر بر استفاده و اصول استفاده صحیح از آن تأکید شده است. اما در صورتی که آغشته به آلاینده‌های پر غلظت نظیر سرب، نیکل و کادمیوم و به خصوص میکروبی باشد خود از متضررکننده‌های چشم است.

نتیجه‌گیری: استفاده صحیح از سرمه چشم بسیار نافع است اگر از منبع سالم و مطمئن تهیه شده باشد.

واژگان کلیدی: بهداشت چشم، مراقبت چشم، سرمه، کحل، کاجل، اُئمد

نسبیه جوان (BSc)^۱

مجتبی افشارنیا (PhD)^۲

علیرضا محمدزاده (PhD)^۲

حامد بیگلری (MSc)^{۳*}

۱. مرکز تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم

پزشکی زاهدان، زاهدان، ایران

۲. مرکز تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم

پزشکی گناباد، گناباد، ایران

*نویسنده مسئول: حامد بیگلری، مرکز

تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم پزشکی

گناباد، گناباد، ایران

تلفن: +۹۸ ۵۱ ۵۷۲۲۵۰۲۷

فاکس: +۹۸ ۵۱ ۵۷۲۲۳۸۱۴

Email: Biglari.h@gmu.ac.ir

مقدمه

استفاده از مواد و ترکیبات موجود در طبیعت نظیر سرمه (Kohl or Surma) است و دارای اجزای پلک، مژه، ملتحمه، صلیبیه، قرنیه، مردمک، عنبیه، زجاجیه، عدسی، زلالیه، شبکیه و ششیمیه می‌باشد (۱). چشم‌ها یکی از پیچیده‌ترین اعضای بدن انسان می‌باشند که حدود ۸۵ درصد از معلومات انسان توسط بیش از ۲ میلیون بخش فعال در آن گردآوری می‌شوند. ماهیچه‌های چشم از قوی‌ترین عضلات بدن و ۱۰۰ برابر قوی‌تر از مقدار لازم برای عملکرد آن می‌باشند و از عجایب خلقت است (۲). چشم‌ها تنها قسمتی از بدن هستند که می‌توانند در هر زمانی از شب یا روز بدون هیچ استراحتی صد درصد فعال باشند. این عضو به تنهایی بیش از ۶۵ درصد مسیرهای منتهی به مغز را استفاده می‌کند و می‌توانند به سرعت صد ها ماهیچه و اندام بدن را فعال نماید (۳). این حجم عظیم فعالیت و نیاز ادراکی فراوان انسان به آن، توجه و احتیاط فراوانی را در خصوص سلامت و بهداشت آن از گذشته‌های بسیار دور به خصوص در دوران صدر اسلام به خود معطوف ساخته است (۴و۵). بهداشت و سلامت بینایی انسان در نتیجه قدرت بصری آن به بسیاری عوامل درونی از جمله تغذیه صحیح تا اثر عوامل خارجی نافع نظیر استفاده از انواع مرهم‌ها وابسته می‌باشد. یکی از عوامل خارجی متأثر بر سلامت و بهداشت چشم

استفاده از مواد و ترکیبات موجود در طبیعت نظیر سرمه (Kohl or Surma) است (۶). یکی از انواع سرمه، مخلوط دوده و ترکیبات دیگر است که عمدتاً در بین زنان و با گسترش کمتر در بین مردان در خاورمیانه، آفریقای شمالی، جنوب صحرای آفریقا و جنوب آسیا با اسامی کحل و کاجل (در واژگان عربی)، سورمه (در واژگان آسیایی) و در بسیاری مناطق آفریقا تحت کولی استفاده می‌شود (۷). نوع خاص و کهن تر آن که در روایات و احادیث اسلامی به استفاده از آن بسیار اشاره شده، سنگ سرمه یا اُئمد می‌باشد که از نوعی سنگ بسیار براق و درخشان تهیه می‌شده است. پودر آن سیاه خالص نیست و تقریباً سرمه‌ای رنگ می‌باشد نام سرمه نیز بر همین اساس بر آن نهاده شده است (۸). از گذشته تا به امروز بشر از مواد رنگ‌کننده پلک و مژه‌های چشم‌ها نظیر سرمه عمدتاً با اهداف آرایشی و زیبایی بهره می‌برده است (۹). در سال‌های اخیر با توجه به بحث ارتقاء سطح سلامت و بهداشت فردی، توجه بسیاری از شرکت‌های بزرگ تولیدکننده مواد آرایشی به برخی اجزاء مواد مصرفی و حتی الامکان بهبود و یا اصلاح آنها توسط فرآوری آن مواد با ویتامین‌ها و ... جلب شده است (۱۰). لذا ما بر آن شدیم که پیرامون مواد آرایش‌کننده چشم یعنی خط چشم صنعتی امروز و سنتی گذشته به نام سرمه از مواد

آرایی بسیار رایج در بین افراد جامعه به خصوص بانوان جوان، تحقیقی علمی و نظری داشته باشیم. چرا که بررسی این نکته که در برخی مقالات استفاده از سرمه را ناسالم و غیر بهداشتی خوانده اند خود از چند جنبه در خور توجه و نگاه ریزبینانه می‌باشد.

اول اینکه این ماده برگرفته از طبیعت است و انسان نیز زاده طبیعت و طبعاً اگر زمانی نیز داشته باشد به مراتب کمتر از انواع صنعتی جایگزین آن خواهد داشت. علت اینکه برخی صنایع و شرکت ها علیه استفاده از سرمه تبلیغات سوء می کنند را می توان اینگونه توجیه کرد که استفاده از لوازم آرایشی و بهداشتی در بین کشور های منطقه خاورمیانه زیاد است رواج استعمال سرمه یک مانع و رقیب تجاری ارزان قیمت در برابر پیشرفت آنها خواهد بود. از نظر مصرف مواد آرایشی، کشور ایران در جایگاه دوم خاورمیانه و رتبه هفتم دنیا بعد از کشور عربستان قرار دارد. از طرف دیگر بنا به سنت، نقل و سفارش گذشتگان استفاده از سرمه عموماً معطوف به کشور های خاورمیانه و حاشیه آن است (۱۱).

دوم اینکه تحقیقات متعدد در کشور های در حال توسعه و توسعه یافته آلودگی مواد آرایشی صنعتی حتی بزرگ ترین و معروف ترین آنها نظیر شرکت مای (May) را تأیید کرده اند. در نتایج آنها عنوان شده بیش از ۳۳۰ ترکیب شیمیایی سمی و عصبی در مواد آرایشی صنعتی وجود دارد و استفاده مداوم از لوازم فوق موجب جذب سالانه دو کیلو و ۲۳۳ گرم مواد شیمیایی به بدن می شود، حتی در یافته های آنها اعلام شده است که مارک های معروف به شدت آلوده تر از مارک های ناشناخته هستند (۱۲). اکثر زنان در طول عمر خود بیش از ۵۳ نوع مارک مختلف لوازم آرایشی و بهداشتی استفاده می کنند و این موضوع خود تأیید کننده افزایش خطرات ناشی از مصرف آن مواد می باشد (۱۳). سازمان غذا و داروی آمریکا به عنوان یکی از معتبر ترین سازمان تصویب و مجری قوانین بهداشتی محدودیتی در میزان فلزات سنگین به خصوص سرب در مواد آرایشی تعیین نکرده است و این خود از دلایل وجود فلزات سنگین با مقدار زیاد در لوازم آرایشی می باشد (۱۴) و دیگر اینکه اگر سرمه حاوی عناصر آلاینده می باشد چرا شرکت های معتبر تولید کننده لوازم آرایشی آن را به صورت مداد و یا پودر های مارک دار با اسامی دیگر تولید و به فروش می رسانند و در نهایت اینکه امروزه علم هر چه توسعه و گسترش می یابد به تجربیاتی که در طی سال ها گذشتگان آن را کسب کرده اند بیشتر به باور رسیده و بر آنها ادله علمی می نهد. اگر در دهه حاضر بعضی از محققین سرمه را حاوی محتوی برخی عناصر غیر بهداشتی می دانند یقیناً منظور آنها سرمه های فعلی می باشد که با روش های ناسالم تهیه و عرضه می شوند. لذا در ادامه با هدف تجزیه تحلیل موضوع و اینکه چرا ائمه عالمه اطهار (ع) سرمه را مفید دانسته و توصیه کرده اند و اینکه سرمه مد نظر آنها دارای چه ویژگی هایی بوده است با استناد به منابع علمی و دینی اسلامی به تفسیر مسائل پیرامون آن در بهداشت و مراقبت چشم پرداخته می شود.

مواد و روش ها

در این مطالعه توصیفی-کتابخانه ای پس از مشاهده درصد بالای گرایش به استفاده از مواد آرایشی چشمی در میان اقشار جامعه امروزی

کشور عزیزمان ایران و توجه به این مطلب که پند گذشتگان در این خصوص چگونه بوده است، به احادیث اسلامی که شالوده اعتقادی ما را تشکیل می دهند به عنوان یک منبع معتبر و قابل قبول مراجعه و پس از بررسی عناوین بهداشتی و مراقبتی موجود در آنها موضوع بهداشت و سلامت چشم با دقت در سیره نبی اکرم (ص) و معصومین (ع) انتخاب، تحلیل و تفسیر گردیدند. سرانجام پس از مشهود شدن کاربرد نافع و برجسته سرمه در سیره و نصایح آن عزیزان بزرگواران که خود اسوه پاک و تندرستی و دانایی بوده اند و همچنین با جستجو در منابع معتبر آنلاین و کتب مرجع موافق و مخالف موضوع تا حد امکان آنها را یکپارچه ساخته و با هدف شناخت نوع و خصوصیات سرمه توصیه شده، یافته ها و نتایج به صورت تحقیق در نظام سلامت تجمیع و در ادامه آورده شدند.

یافته ها

از سرمه به عنوان حفاظی در برابر بیماری های چشمی، برای سیاه کردن پلک ها و به عنوان آرایشی برای مژه ها از گذشته تا به امروز استفاده می شود (۷۹). سیاه کردن اطراف چشم ها تسکین دهنده چشم در برابر انعکاس نور آفتاب می باشد، مسلماً یکی از علل استفاده از آن در گذشته و به خصوص در نواحی جغرافیایی با انعکاس نور زیاد، همین مطلب بوده به طوری که می توان اثر آن را بر کاهش انعکاس نور و اشعه فرابنفش به مشابه عینک آفتابی طبیعی دانست (۷۵). استفاده از سرمه، چشم را از آلودگی میکروبی وارد به چشم از طریق گرد و غبار محافظت می کند و آن را از خُک و پاکیزه نگاه می دارد. همچنین موجب تسکین درد چشم های خسته می شود (۱۶).

استفاده زیاد از کامپیوتر و تابش مداوم امواج با طول موج کوتاه به خصوص اشعه X رایانه به سطح چشم موجب ایجاد نوعی خشکی چشم به نام بیماری سندرم بصری رایانه (Computer Vision Syndrome) (CVS) و پیامد آن خراشیدگی قرنیه در افراد می شود (۱). استفاده از سرمه می تواند به کاهش اثرات امواج الکترومغناطیسی و دیگر انرژی های مضر محیطی بر چشم کمک کند (۱۷). از راز های دیگر درمانی سرمه، املاح سرب موجود در آن است. فلز فوق با تولید اکسید و ایفای نقش آنتی اکسیدان به دستگاه ایمنی بدن در مبارزه با باکتری های عامل التهاب چشم کمک می کند به خصوص در مناطقی که رفت و آمد مگس و یا مقدار گرد و غبار در هوا زیاد است اثر استفاده از سرمه مشهود می باشد (۱۹). در تحقیقی که توسط Sadatfar و همکاران وی به منظور بررسی آثار ضد میکروبی [ئمد (سرمه) بر روی پنج نوع باکتری گرم مثبت و گرم منفی از عوامل بیماری های چشمی در محیط آزمایشگاهی انجام شده است مشخص شده که [ئمد احمر، توانایی از بین بردن باکتری باسیلوس سوبتیلیس را داراست (۲۰). نرم کردن عضلات چشم و تسهیل در خون رسانی و مبارزه با پیرچشمی از خواص استفاده از سرمه می باشد، چربی های موجود در نوعی سرمه به نام چهار مغز که سرشار از مواد مغذی است و از خونریزی داخلی چشم نیز جلوگیری به عمل می آورد (۲۱). سرمه موجب جلوگیری از آب سیاه و آب مروارید می شود، آب ریزش چشم را بر طرف می کند، درد چشم را از بین می برد، به افزایش استقامت

بهورون، ۴٪ کلسیم، ۴٪ آهن، ۲٪ سیلیکون و ۴٪ غیره می باشد (۲۹). استفاده از این ماده سابقه طولانی دارد به طوری که اولین استفاده کنندگان آن مردم مصر باستان حدود ۳۱۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تحت عنوان چشم فراعنه و درک خاصیت میکروب کشی و حفاظت چشم ها از انعکاس شدید نور شن های بیابانی، آن بودند (۳۱). در زمان پادشاهی هخامنشیان در ایران نیز بین افراد سرشناس استفاده از آن جایگاه خاصی داشت (۳۲). در دوران صدر اسلام به خواص آن بسیار اشاره شده و معصومین (ع) از جمله افرادی بودند که بسیار از آن استفاده و آن را نیز به سایرین توصیه می کردند (۳۳). در کتاب «دعائم الاسلام» از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است «انه امر بالا کتجال بالا ثمد و قال (صلی الله علیه وآله): علیکم به فانه مذهبہ لَلْقَدَى مَصْفَاةٌ لِلْبَصْرِ» پیامبر اکرم (ص) سفارش کردند که مسلمانان با «ثمد» سرمه بکشند و ضمن تأکید بر این نوع از سرمه، فرمودند: سرمه به ثمد خار و خاشاک را خارج نموده و چشم را پاک می کند (۳۳). در روایت دیگری از آن حضرت: «علیکم بالا ثمد، فانه یجلو البصر و ینبت الشعر» سرمه (با ثمد) را ترک نکنید که باعث جلا و نورانیت چشم و روئیدن موها می شود (۳۴).

بر اساس تحقیقات انجام شده در فرانسه مشخص شده که استفاده از سرمه علاوه بر زیبایی، فواید درمانی زیادی دارد و از ابتلای چشم به بیماری های مختلف جلوگیری می کند (۲۴). گروهی کهنسال مصری و هندی سرمه را به عنوان مواد آرایشی استفاده می کردند، بعضی مادران پس از تولد نوزاد به منظور تقویت چشم وی از سرمه استفاده می کنند (۲۲). سرمه با رنگ سیاهی که به پشت پلک، مژه و ابرو می بخشد، جلوه و گیرایی چشم را بیشتر می کند از این رو برای مقاصد آرایشی استفاده می شود و این ماده همواره از ابزار آرایشی مورد توجه زنان در منطقه خاورمیانه و بین النهرین بوده است (۲۵). ایرانیان اعم از فروشندگان و مصرف کنندگان سرمه و حتی کسانی که از این ماده استفاده نمی کنند معتقدند که سرمه یک ماده آرایشی سالم و مقوی برای چشم می باشد و مصرف آن را توصیه می کنند (۶).

معمولاً سرمه های عربی از آنتی موان تری سولفید و سنگ معدن استیبینیت (Stibnite) معروف به ایتید (Ethmid) ساخته می شدند (۲۶). این سرمه ها گران و کمیاب بوده و به همین جهت به تدریج طی سال ها سولفید سرب یا گالن (Galena) که به اندازه استیبینیت دارای رنگ مشکی تیره و نمای درخشنده بود جانشین آن گردید (۲۷). در گذشته که مردم شب ها برای روشن کردن فضای منزل از چراغ های پیه سوز یا روغن کنتو حاصل از دانه گیاهی به نام بیدانجیل (کنتو) استفاده می کردند، سنگی را روی فیتله ای که آغشته به روغن و در حال سوختن بود می گرفتند و از این طریق سرمه را تهیه می کردند (۲۴).

انواع دیگر سرمه را به خصوص در ایران از سوزاندن فندق، کرچک، بادام و یا دیگر دانه های روغنی، مغز استخوان گاو، یا ترکیب آنها (پسته، بادام، فندق و مغز استخوان گاو مشهور به چهار مغز) و به صورت دست ساز و صنعتی تهیه می کنند (۲۱). سرمه به خصوص نوع معدنی آن حاوی ترکیبات سولفید سرب (Pbs)، اکسید سرب (Pb₃O₄)، هماتیت (Fe₂O₃)، مگنتیت (Fe₃O₄)، اکسید روی (ZnO)، کربن غیر بلوری، کلسیت (CaCO₃)، ساسولیت (H₃BO₃)، کلسیت/ آراگونیت (CaCO₃)، سیلیکون عنصری، تالک (Mg₃Si₄O₁₀(OH)₂)، مس (Cu₂O)، سولفید آنتیموان (Sb₂S₃)، ژئوتیت (FeO(OH))، دولومیت CaMg(CO₃)₂، باریت (BaSO₄)، نمک یا هالیت (NaCl)، پارافین، کربن، نیتروژن، سیلیس، آهن، آلومینیوم، گوگرد و دیگر ترکیبات آلی غیر بلوری، می باشد (۳۰-۲۷ و ۷). به طور کلی یک نمونه سرمه دارای متوسط عناصر ۳۴٪ سرب، ۳۰٪ کربن، ۱۳٪ روی، ۹٪

بورون، ۴٪ کلسیم، ۴٪ آهن، ۲٪ سیلیکون و ۴٪ غیره می باشد (۲۹). استفاده از این ماده سابقه طولانی دارد به طوری که اولین استفاده کنندگان آن مردم مصر باستان حدود ۳۱۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تحت عنوان چشم فراعنه و درک خاصیت میکروب کشی و حفاظت چشم ها از انعکاس شدید نور شن های بیابانی، آن بودند (۳۱). در زمان پادشاهی هخامنشیان در ایران نیز بین افراد سرشناس استفاده از آن جایگاه خاصی داشت (۳۲). در دوران صدر اسلام به خواص آن بسیار اشاره شده و معصومین (ع) از جمله افرادی بودند که بسیار از آن استفاده و آن را نیز به سایرین توصیه می کردند (۳۳). در کتاب «دعائم الاسلام» از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است «انه امر بالا کتجال بالا ثمد و قال (صلی الله علیه وآله): علیکم به فانه مذهبہ لَلْقَدَى مَصْفَاةٌ لِلْبَصْرِ» پیامبر اکرم (ص) سفارش کردند که مسلمانان با «ثمد» سرمه بکشند و ضمن تأکید بر این نوع از سرمه، فرمودند: سرمه به ثمد خار و خاشاک را خارج نموده و چشم را پاک می کند (۳۳). در روایت دیگری از آن حضرت: «علیکم بالا ثمد، فانه یجلو البصر و ینبت الشعر» سرمه (با ثمد) را ترک نکنید که باعث جلا و نورانیت چشم و روئیدن موها می شود (۳۴).

در کتاب مصباح الزائر آورده شده است که: «ان النبی (ص) کان اذا سافر حمل معه خمسة أشياء: المرأة و المکلحة و المدزی و السواک و المشط» پیامبر (ص) همواره در سفرها پنج چیز همراه داشت: آینه، سرمه، چنگال، مسواک، و شانه (۳۵). «و کان لا یفارقہ فی اسفاره قارورة الدهن و المکلحة و المقراض و المرأة و السواک و المشط» پیامبر اسلام (ص) همیشه شش چیز در سفر همراه داشت ۱. شیشه کوچکی از روغن و کرم ۲. سرمه دان ۳. قیچی ۴. آینه ۵. مسواک ۶. شانه (۳۶). پیامبر اکرم (ص): «الکحل فی العینین یجلبو البصر»: سرمه کشیدن چشمان، دیده را جلا می دهد (۳۷).

پیامبر اکرم (ص): «ثلاث یزدن فی قوۃ البصر: الکحل بالاثمد، و النظر إلى الخضرة، و النظر إلى الوجه الحسن» سه چیز، قدرت بینایی را افزون می کند: سرمه کشیدن به ایتید، نگریستن به سبزی و نگاه کردن به چهره زیبا (محرم) (۳۸). پیامبر اکرم (ص): «علیکم بالکحل؛ فإنه ینبت الشعر، و یشد العین»: بر تو باد سرمه؛ چرا که موی را بر می رویند و چشم را تقویت می کند (۳۹). پیامبر اکرم (ص): «علیکم بالاثمد؛ فإنه منبته لالشعر، مذهبہ لَلْقَدَى، مَصْفَاةٌ لِلْبَصْرِ»: بر شما باد سرمه با ایتید؛ چرا که مایه رویدن مو، از میان رفتن آلودگی و صفا یافتن دیده است (۴۰). پیامبر اکرم (ص): «خیر ما اکتحلتم به الاثمد؛ فإنه یجلبو البصر، و ینبت الشعر»: ایتید، بهترین چیزی است که با آن، سرمه می کنید؛ چرا که دیده را جلا می دهد و مو بر می رویند (۴۱). پیامبر اکرم (ص): «اکتحلوا بالاثمد المروخ؛ فإنه یجلبو البصر، و ینبت الشعر»: به سرمه ایتید خوشبو شده با مشک، سرمه بکشید، که دیده را جلا می دهد و مو بر می رویند (۴۲). پیامبر اکرم (ص) فرموده اند: «لا تکتحل بالنهاار و انت صائم، اکتحل لیلاً الاثمد یجلبو البصر و ینبت الشعر»: در روز به هنگامی که روزه هستی سرمه نکش، (بلکه) شب سرمه کن که باعث جلا و صفای چشم و رشد موها می شود (۴۳). امام حسین (ع): «قال لی رسول الله صلی الله علیه و آله: یا بُئی، ثم علی قفاک یخص بطنک و اشرب الماء مضا یمراک اکلک و اکتحل و ترا

يُضِيءُ لَكَ بَصْرَكَ، وَ أَذْهِنَ غَيًّا تَتَشَبَّهُ بِسِنَّةِ نَبِيِّكَ»: پیامبر خدا به من فرمود: «فرزندم! به پشت بخواب تا شکمت کوچک شود، آب را به مکیدن بنوش تا خوردنت بر تو گوارا آید، به شمارِ دفعات فرد، سرمه بکش تا چشمات روشن شود و یک روز در میان، روغن بزَن تا به سنت پیامبر خویش، عمل کرده باشی» (۴۴).

امام صادق (ع) فرموده اند: «الْكحلُّ عِنْدَ النَّوْمِ أمانٌ مِنَ الْماءِ؛ سرمه کشیدن در هنگام خواب، مایه ایمنی از آب [چشم] است» (۴۵). امام صادق (ع) فرموده اند: «من اخذ من اظفاره كل خميس لم ترمد عيناه و من اخذ كل جمعة خرج من تحت كل ظفر داء و الكحل يزید فی ضوء البصر و ينبت الاشفا» هرکس ناخن هایش را هر هفته، روز پنج شنبه، بگیرد ناراحتی و دردی عارض چشماتش نمی شود! و اگر روز جمعه هر هفته این کار را انجام دهد از زیر هر ناخنی درد و بیماری خارج می شود، و سرمه باعث زیاد شدن نور چشم و رشد مژه ها می شود (۴۶).

امام صادق (ع) فرموده اند: «الکحل ينبت الشعر و یجفف الذمعة و یذهب الريق و یجلو البصر» سرمه (چهار فایده دارد): ۱. به رشد موها کمک می کند. ۲. از ریزش اشک زیاد (از حد معمول) جلوگیری می نماید. ۳. آب دهان را گوارا می سازد. ۴. چشم را جلا می دهد (۴۷). امام صادق (ع) در حدیث دیگری فرموده اند که: «اربع یضن الوجه: النظر الى الوجه الحسن، و النظر الى الماء الجاری، و النظر الى الخضرة و الكحل عند النوم» چهار چیز سبب نورانیت سیمای انسان می شود: ۱. نگاه کردن (بدون قصد لذت جنسی) به صورت زیبا (شی شخصی که به او محرم است) ۲. نگاه کردن به آب جاری ۳. نگاه به سبزه ۴. سرمه کشیدن به هنگام خواب (۴۸). امام صادق (ع) فرموده اند: «الکحل یزید فی ضوء البصر و ينبت الاشفا» سرمه نور چشم را زیاد می کند و باعث رشد مژه ها می شود (۴۹). امام صادق (ع) در روایت دیگری فرموده اند: «الإثم یجلو البصر و یقطع الذمعة و ينبت الشعر» اثم سبب جلای چشم، قطع ریزش زیاد اشک و رویش مو می گردد (۵۰).

امام صادق (ع): «الْكحلُّ يُنْبِتُ الشَّعْرَ، وَ یُخَفِّفُ الذَّمْعَةَ، وَ یُعْزِبُ الرِّيقَ، وَ یَجْلُو البَصْرَ» سرمه، مو را می رویند، اشک ریزش را می خشکاند، آب دهان را گوارا می سازد و دیده را جلا می دهد (۵۱). در روایتی از امام صادق (ع) نقل شده «الکحل عند النوم امان الماء الذی ينزل فی العين» سرمه کشیدن به هنگام خواب، موجب امنیت از آب (مروارید و مانند آن) است، که عارض چشم می گردد (۵۲). امام صادق (ع) فرمودند: «الکحل باللیل یطیب الفم و منفعتة الی اربعین صباحاً» سرمه کشیدن در شب سبب خوشبو شدن دهان می شود، و فایده آن تا چهل روز باقی است (۵۳). امام صادق (ع) در روایت دیگری فرموده اند: «علیکم بالکحل فانه یطیب الفم و علیکم بالسواک فانه یجلو البصر، قال قلت: کیف هذا؟ قال: لانه اذا استاک نزل البلغم فجلا البصر و اذا اکتحل ذهب البلغم فطیب الفم» سرمه را فراموش نکنید که باعث خوشبو شدن دهان می گردد و سعی کنید همواره مسواک کنید که سبب جلای چشم و روشنائی قدرت دید شما می شود! شخصی پرسید: چطور سرمه و مسواک این دو اثر را دارد؟ امام فرمود: زیرا بر اثر مسواک «بلغم» کم می شود و در نتیجه نور چشم زیاد می شود و هنگامی که سرمه می کشید «بلغم» کم می شود در نتیجه باعث خوشبو

شدن دهان می گرد (۵۴ و ۵۲). امام صادق (ع) فرمودند: «الإثم یجلو البصر و ينبت الشعر فی الجفن و یذهب بالذمعة» سرمه به اثم سبب جلای دیدگان و تقویت مژه ها می شود و از ریزش زیاد اشک جلوگیری می کند (۵۵). در روایت دیگری از امام صادق (ع) می خوانیم: «این دعا را به هنگام سرمه کشیدن بخوانید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، وَأَنْ تَجْعَلَ النُّورَ فِي بَصْرِي وَ الْبَصِيرَةَ فِي دِينِي وَ الْيَقِينَ فِي قَلْبِي وَ الْإِخْلَاصَ فِي عَمَلِي وَ السَّلَامَةَ فِي نَفْسِي وَ السَّعَةَ فِي رِزْقِي وَ الشُّكْرَ لَكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي» می خواهیم که: بر محمد و آل محمد درود فرستی و چشمانم را پر نور قرار دهی و مرا در دینم با بصیرت گردانی و یقینم را در قلب و روحم نافذ گردانی و علمم را با اخلاص سازی و جسم و جانم را سالم گردانی و رزق و روزی ام را وسعت بخشی و تا زندهام توفیق شکرگزاری نعمت ها را به من ارزانی داری» (۵۶).

امام صادق (ع) در روایت دیگری فرمودند: «مَنْ نَامَ عَلَيَّ إِثْمٌ غَيْرَ مُمَسِّكٍ أَمِنَ مِنَ الْماءِ الْأَسْوَدِ أَبَدًا مَا دَامَ نِيَامٌ عَلَيْهِ» هر کس با سرمه اثم آمیخته نشده با ششک بخوابد برای همیشه، تا زمانی که بر این حالت می خوابد از آب سیاه در امان می ماند (۵۷). امام صادق (ع) در روایت دیگری فرمودند: «الکحل باللیل یمنع العين و هو بالنهار زينة» سرمه در شب برای چشم سودمند و در روز زینت است (۵۸). امام صادق (ع) در روایتی فرمودند: «الکحل یعذب الفم» سرمه آب دهان را شیرین می کند (۵۹). امام صادق (ع) در روایتی فرمودند: «الکحلُّ یُعْزِبُ الفمَّ» سرمه کشیدن، دهان را تر و تازه می کند. «الکحلُّ باللیل یطیب الفمَّ، وَ مَنْفَعَتُهُ إِلَى أَرْبَعِينَ صَبَاحًا» سرمه کشیدن در هنگام شب، دهان را خوشبو می کند و منفعت آن تا چهل روز، استمرار می یابد. «علیکم بالکحل؛ فَإِنَّهُ یُطِيبُ الفمَّ، وَ عَلَیْكُمْ بِالسَّوَاكِ؛ فَإِنَّهُ یَجْلُو البَصْرَ. قَالَ [الرَّوای]: كَيْفَ هَذَا؟ قَالَ: لِأَنَّهُ إِذَا اسْتَاكَ نَزَلَ البَلْغَمُ فَجَلَا البَصْرَ، وَ إِذَا اِكْتَحَلَ ذَهَبَ البَلْغَمُ فَطِيبَ الفمَّ» بر شما باد سرمه، که دهان را خوشبو می کند؛ و بر شما باد مسواک، که دیده را جلا می دهد. [راوی] پرسید: چگونه؟ فرمود: زیرا چون مسواک زنی، بلغم فرو نشیند و در پی آن، دیده جلا یابد؛ و چون سرمه کشد، بلغم برود و دهان، خوشبو شود (۶۰).

الکافی: «قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ لَنَا فِتْنَةً كَانَتْ تَرَى الْكَوْكَبَ مِثْلَ الْجِرَّةِ. قَالَ: نَعَمْ، وَ تَرَاهُ مِثْلَ الْحَبِّ. قُلْتُ: إِنَّ بَصْرَهَا ضَعْفٌ. فَقَالَ: أَكْثَلُهَا بِالصَّبْرِ وَ الْمَرْءُ وَ الْكَافُورُ أَجْزَاءُ سَوَاءٌ. فَكَحَلْنَاهَا بِه فَتَفَعَّهَا» به امام صادق علیه السلام گفتیم: دختر جوانی داریم که ستاره را به سان کهکشان می بیند، فرمود: «خوب! و گاه نیز آن را به سان یک دانه می بیند، گفتیم: چشمش ضعیف شده است، فرمود: «آن را به گیاه سبر و تلخه و کافور، به سهم های برابر، سرمه کن. وی را بدان چیزها سرمه کردیم و برایش سودمند افتاد (۶۱). «عَنْ عُمَرَ بْنِ تَوْبَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ رَجُلًا شَكَا إِلَيْهِ بَيَاضًا فِي عَيْنَيْهِ، وَ وَجَعًا فِي ضَرْبِهِ، وَ رِيحًا فِي مَفَاصِلِهِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ فُلْفُلًا أبيضَ وَ دَارَ فُلْفُلٍ، مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ وَزَنَ دِرْهَمَيْنِ، وَ تُشَاذِرًا جَيِّدًا صَافِيًا وَزَنَ دِرْهَمٍ، وَ اسْحَقَهَا كُلَّهَا وَ انْحَلَّهَا، وَ اِكْتَحَلَ بِهَا فِي كُلِّ عَيْنٍ ثَلَاثَةَ مَرَّاتٍ، وَ اصْبِرْ عَلَيْهَا سَاعَةً، فَإِنَّهُ يَقْطَعُ البَيَاضَ، وَ يُبَيِّقُ لَحْمَ العَيْنِ، وَ يُسَكِّنُ الوَجَعَ يَأْذِنَ اللَّهُ تَعَالَى، فَاغْسِلْ عَيْنَيْكَ بِالماءِ البَارِدِ وَ اتَّبِعْهُ بِالإِثْمِ» از عمر بن توبه، از پدرش، درباره امام صادق

علیه السلام نقل شد که مردی نزد آن حضرت از سفیدی ای در چشمش، دردی در دندان‌ش و بادی در مفضل هایش اظهار ناراحتی کرد. امام علیه السلام به او فرمود که قدری فُلْفُل سفید و قدری دار فلفل، از هر کدام به وزن یک درهم، و نیز به وزن یک درهم، نشادر بر دارد. [سپس فرمود:] همه اینها را بساب و غربال کن و در هر چشمی از این مخلوط، سه میل سرمه کن و دمی آن را نگه دار که به اذن خداوند عزوجل، سفیدی را ریشه کن می کند، گوشت چشم را تمیز می کند و درد را تسکین می دهد. پس چشمانت را با آب سرد بشوی و در پی آن، با سرمه سیاه، سرمه کن (۶۲و۶۳).

علم‌ه حسام الدین هندی در کتابش از حضرت علی (ع) چنین نقل می کند: «علیکم بالإنمذ فانه منبته للشعر مذهبة للقاء مصفاة للبصر» سرمه إنمذ باعث رشد مو، از بین برنده خار و خاشاک های داخل چشم و موجب صفای دیدگان است (۶۴). امام رضا (ع) فرموده اند: «من کان يؤمن بالله و الیوم الآخر فلیکتحل» کسی که ایمان به خداوند و روز قیامت دارد (و مبدأ و معاد را پذیرفته) مستحب است که سرمه بکشد (۵۳). امام رضا (ع) فرموده اند: «من اصابه ضعف فی بصره فلیکتحل سبعة مراد عند منامه من الإنمذ» هر کس ناراحتی و ضعفی در چشم خویش احساس می کند به هنگام خواب هفت بار سرمه بکشد، چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ (۶۵).

امام رضا (ع) به یکی از اصحابش فرموده است: «کتحل، فعرض انه لا یحب الزینة فی منزله فقال: اتق الله و اکتحل و لا تدع الکحل» سرمه بکش. وی به حضرت عرض کرد: دوست ندارد خویش را در منزل زینت کند امام فرمود: تقوی الهی را پیشه کن (از سخن امام معصوم سر پیچی نکن) و سرمه بکش و آن را ترک نکن (۶۶). امام رضا (ع) فرموده اند: «علیک بالا تمذ، فانه یجلو البصر و ینبت الاشفار و یطیب النکهة و یزید فی الباه» سرمه را فراموش نکن زیرا باعث جلا و زیاد شدن نور چشم و رویش مژه ها و خوشبو شدن دهان و تقویت قوه شهوت است (۵۳).

الکافی: «رأی أبو الحسن علیه السلام یخرسان و أنا اشتکی عینی، فقال: لا أدلک علی شیء إن فعلته لم تشکک عینک؟ فقلت: بلی. فقال: خذ من أظفارک فی کل خمیس. قال: ففعلت، فما اشتکت عینی إلى یوم أخبرتک» امام رضا (ع) مرا در خراسان دید، در حالی که چشم درد داشتم، فرمود: یا می خواهی تو را به کاری رهنمون شوم که اگر آن را انجام دهی، چشمانت درد نکند؟ گفتم: چرا، فرمود: در هر روز پنج شنبه، قدری از ناخن‌هایت بگیر. راوی گوید: من آن کار را انجام دادم و از آن پس تا امروز که این روایت را نقل می کنم، به چشم درد مبتلا نشده ام (۶۷). الکافی: «عن ابن ابی عمیر، عن سلیم مولى علی بن یقظین أنه کان یلقى من رمد عینیہ اذی، قال: فکتب إليه أبو الحسن علیه السلام ابتداءً من عنده: ما یمنک من کحل ابی جعفر علیه السلام؛ جزء کافور رباجی و جزء صبر اصقوطلی، یدقان جمیعا و ینخلان بحریره ینخل منه مثل ما ینخل من الإنمذ، الکحل فی الشهر تحدز کل داء فی الرأس و تخرجه من البدن. قال: فکان ینکحل به، فما اشتکی عینیہ حتی مات» از سلیم، وابسته علی بن یقظین، نقل شده که وی (احتمالاً علی بن یقظین)، از درد چشم در رنج بود. پس امام کاظم علیه السلام، خود و بی آن که وی، اطلاعاتی داده باشد

یا پرسیده باشد، برای وی چنین نوشت: «چه چیز تو را از سرمه ابو جعفر (امام باقر علیه السلام) باز می دارد؟ یک سهم کافور رباجی، یک سهم صبر اصقوطلی که با هم آرد و بر پارچه ای حریر، غربال می شوند و به همان اندازه که از سنگ سرمه، بر چشم کنند، از این مخلوط نیز چشم را ماهی یک بار، سرمه کند تا هر دردی را که در سر هست، فرود آورد و از بدن، بیرون برد. وی (ابن یقظین)، به این مخلوط سرمه می کرد و از آن پس تا زنده بود، چشم درد نداشت (۶۸).

امام ششم شیعیان جهان (ع) از پیامبر اسلام (ص) چنین روایت می کند «اتی النبی (ص) اعرابی یقال له «قلیب» و کان رطب العینین، فقال له رسول الله (ص): آری عینیک رطبتین یا قلیب، قال: نعم یا رسول الله، همان کماتری ضعیفتان، قال: علیک بالا تمذ، فانه سرجین العین» یکی از عرب های جاهلیت به نام «قلیب» که ناراحتی چشمی داشت و چشمانش دانماً مرطوب بود، خدمت پیامبر اسلام (ص) رسید. حضرت به او فرمود: ای قلیب! چشمانت را مرطوب می بینم. قلیب گفت: بله، ای پیامبر خدا! چشمانم همانطور که فرمودید بیمار و ضعیف است. حضرت فرمود: إنمذ را فراموش نکن. سرمه به منزله کود چشم محسوب می شود (۶۵). امام باقر (ع) فرمودند: «الاکتجال بالإنمذ ینبت الاشفار و یحد البصر و یعین علی طول السجود» سرمه کشیدن با إنمذ موجب رشد مژه ها می شود و چشم را تیزبین می کند و به عبادت و شب زنده داری کمک می نماید (۵۳). امام باقر (ع): «الاکتجال بالإنمذ یطیب النکهة و یشد أشفار العین» سرمه کشیدن به إنمذ دهان را خوشبو و مژه ها را محکم و قوی می کند (۵۵). به نقل از ذریع (طب الأئمة علیهم السلام) «شکا رجل إلى أبی جعفر الباقر علیه السلام بیاضاً فی عینه، فقال: خذ توتیا هندی جزءاً و إقليمیا الذهب جزءاً، و إنمذاً [و] لیجحل جزءاً من الہلبلیج الأصفر، و جزءاً من ملیح انذرانی، و اسحق کل واحد منها علی حدة بماء السماء، ثم اجمعه بعد السحق فاکتجل به؛ فإنه یقطع البیاض، و یضفی لحم العین و یقیه من کل علة یأذن الله عزوجل» مردی نزد امام باقر علیه السلام از سفیدی ای در چشمش اظهار ناراحتی کرد. فرمود: قدری توتیای هندی، قدری جوش کوره (ریم) سیم و زر و قدری سنگ سرمه مرغوب بردار و سهمی هلیله زرد و سهمی نیز نمک ترکی (نمک بلور) [همراه آن] بردار و هر یک از آنها را جداگانه در آب باران، خوب بساب و سپس، همه را پس از سایندن به هم درآمیز و از آن سرمه ساز. این [کار]، به اذن خداوند عزوجل، سفیدی عارض بر چشم را از میان می برد، گوشت چشم را تصفیه می کند و از هر بیماری ای می پالاید (۷۲-۷۰). از روایات مذکور اهمیت فوق العاده سرمه و آثار و فوائد مختلف و فراوان مادی و معنوی آن روشن شد. در زمینه آداب سرمه کشیدن به سه دسته تقسیم بندی می گردد: ۱. روایات زمان سرمه کشیدن ۲. روایات مقدار و تعداد دفعات سرمه کشیدن ۳. روایات نوع میل و ماده ۴. دعا‌های هنگام سرمه کشیدن. در ادامه به ذکر مثال هایی از آنها اشاره می شود:

۱. **زمان سرمه کشیدن:** زمان مناسب برای سرمه کشیدن شب و موقع خواب است، این مطلب در روایات فوق به خوبی مشهود می باشد. ضمناً از روایت فوق بر می آید که کسانی که می خواهند به منظور زینت و آرایش از سرمه استفاده کنند در روز سرمه بکشند و کسانی که هدفشان از سرمه آثار جسمی و روحی و خلاصه سلامت روح و جسم است، در شب سرمه بکشند، به طوری که بر طبق برخی روایات ذکر شده پیامبر (ص) همواره شب هنگام موقع خواب این سنت اسلامی را انجام می دادند (۴۴).

۲. **تعداد دفعات سرمه کشیدن:** امام صادق (ع) از پدرانش (علیهم السلام)، چنین نقل می کند: «کان للنبی مکحله یکتحل منها فی کل لیلۃ ثلاث مراد فی کل عین عند منامه» پیامبر اسلام (ص) سرمه دانی داشت که هر شب به هنگام خواب از آن سرمه دان سه بار در هر یک از چشمانش می کشید (۷۳). امام صادق (ع) در حدیث دیگری از پدرانش (علیهم السلام) چنین نقل می کند: «انه کان اکثر کحله باللیل و کان یکتحل ثلاثه افراد فی کل عین» پیامبر اسلام (ص) غالباً شب ها سرمه می کرد و در هر چشمش سه بار سرمه می کشید (۶۶). امام رضا (ع) از پدرانش چنین نقل می کند: «من اکتحل فلیوتر، من فعل فقد احسن و من لم یفعل فلیس علیه شیء» (۷۴) کسی که سرمه می کشد سعی کند عدد فرد را انتخاب کند (یعنی یک بار یا سه بار یا پنج بار، نه عدد زوج) البته این انتخاب مستحب است و ترک آن هم مشکلی ندارد (۶۶).

در کتاب مکارم الاخلاق در مورد سرمه کشیدن پیامبر اسلام (ص) چنین آمده است: «یکتحل فی عینه الیمنی ثلاثاً و فی الیسری تثنین و قال: من شاء اکتحل ثلاثاً و کل حین و من فعل دون ذلک او فوقه فلا حرج» حضرت رسول اکرم (ص) در چشم راستش سه بار و در چشم چپش دو بار سرمه می کشید و می فرمود: هر کس دوست دارد هر زمانی سه بار سرمه بکشد و اگر بیش از سه بار یا کمتر از سه بار هم بکشد مشکلی نخواهد داشت (۷۵). امام صادق (ع) می فرماید: «کان رسول الله (صلی الله علیه و آله) یکتحل بالایمده اذا أوی الی فراشه و ترأ و ترأ» سنت و سیره پیامبر اسلام (ص) این بود که به هنگام خواب با ایتمد سرمه می کشید و در تعداد دفعات سرمه کشیدن، عدد فرد را انتخاب می کرد (۷۶).

پیامبر اسلام (ص) می فرماید: «اکتحلوا و ترأ و استاکوا عرضاً» به هنگام سرمه کشیدن عدد فرد را انتخاب کنید و مسواک را از عرض دندانها بزنید (۵۵). امام صادق (ع) می فرماید: «ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) کان یکتحل قبل ان ینام اربعاً فی الیمنی و ثلاثاً فی الیسری» پیامبر اسلام (ص) قبل از خواب چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ سرمه می کشید (۵۸). امام صادق (ع) از پدرانش (علیهم السلام)، از رسول خدا (ص) چنین نقل می کند: «من اکتحل فلیوتر و من تجمر فلیوتر و من استنحی فلیوتر و من استخار الله فلیوتر» در این امور چهار گانه، عدد فرد را انتخاب کنید: سرمه کشیدن، رمی جمرات، استنجاء و استخاره (۶۶). امام حسین (ع) می فرماید: «قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) یا بنی اکتحل و ترأ یضیء لک بصرک» پیامبر (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: فرزندم در سرمه عدد فرد را انتخاب کن تا نور چشم تو به سبب آن زیاد شود (۷۷). نتیجه این که: آنچه در تعداد دفعات سرمه کشیدن مهم است، انتخاب عدد فرد است؛ اما مقدار دقیق آن برای افراد مختلف متفاوت است،

بدین جهت در بعضی از روایات فوق که تعداد دفعات سرمه کشیدن مشخص شده، عددهای مختلفی ذکر شده است.

۳. **نوع سرمه و جنس میل آن:** در روایات فوق مشاهده می شود که در بسیاری از روایات بر سرمه «ایتمد» تأکید شده است. بنابراین شایسته است این نوع سرمه مورد استفاده قرار گیرد. سرمه ایتمد «ایتمد» سنگ معروفی است که از آن سرمه گرفته می شود و به نام «سرمه ایتمد» نامیده می شود، همه علماء اهل لغت اتفاق نظر دارند، اما این که معدن این سنگ کجاست، اختلاف نظر وجود دارد. در مجمع البحرین آمده است: «ایتمد سنگی است که به وسیله آن سرمه می کشند و معادن آن در مشرق است، و برخی معتقدند معادن آن در اصفهان است» (۷۸). دهخدا در لغتنامه خویش می گوید: «ایتمد سنگ سرمه است و آن سنگی است که از مغرب و نیز از اصفهان می آورند و بهترین آن، سنگ سرمه اصفهان است (۷۹). علامه مجلسی (رحمه الله) می گوید: ایتمد سنگ سیاهی است که معدن آن اصفهان و اطراف آن است (۸۰) و صاحب حدائق معتقد است: «این نوع سرمه در مکه مکرمه یافت می شود (۸۱). به این مطلب که بهترین نوع سرمه، سرمه ایتمد است در روایات تصریح شده است.

بیهقی در کتابش از سعید بن جبیر نقل می کند که ابن عباس گفت: قال النبی (صلی الله علیه و آله): «السوا من ثيابکم البیض و کفونوا فیها موتاکم و من خیر اکحاکم الا تمده انه یجلو البصر و ینبت الشعر» لباسهایتان را از پارچه های سفید انتخاب کنید و مردگانتان را در پارچه های سفید کفن نمائید و سرمه هایتان را از ایتمد، که بهترین نوع سرمه است برگزینید، که سرمه ایتمد باعث جلای چشم و رشد موها می گردد (۸۲). در مورد جنس «میل» سرمه و جنس «سرمه دان» در روایتی وجود دارد: حسن بن جهیم می گوید: «رانی ابوالحسن (علیه السلام) میلاً من حدید و مکحله من عظام فقال: هذا کان لابی الحسن (علیه السلام) فاکتحل به فاکتحل» امام هشتم (علیه السلام) سرمه دانی که از استخوان و میل آن که از آهن ساخته شده بود را به من نشان داد و فرمود: این از پدرم امام موسی کاظم (علیه السلام) بوده است با این سرمه بکش، سپس من با آن سرمه کشیدم (۸۳).

۴. **دعاهای هنگام سرمه کشیدن:** بی شک ارتباطی بین اعمال و دعا هایی که به هنگام آن اعمال مستحب شمرده شده وجود دارد. بدین جهت توجه به مضمون این دعا ها در خور اهمیت است از جمله دعاهای می توان به روایتی از حضرت رضا (ع) اشاره کرد؛ که فرموده اند: «هر زمان خواستی سرمه بکشی، میل سرمه را در دست راست بگیر و داخل سرمه دان کن و در آن هنگام «بسم الله» بگو و هنگامی که خواستی سرمه را به چشمت بکشی این دعا را بخوان: «اللهم نور بصری و اجعل فیہ نوراً أبصرُ به حکک، و اهدنی الی طریق الحق و ارضدنی الی سبیل الرشاد، اللهم نور علی ذنباي و آخرتی» پروردگارا! چشمانم را (به وسیله این سرمه) نورانی گردان و در چشمانم نوری قرار ده (که نه تنها اشیاء مادی به وسیله آن قابل رؤیت باشد، بلکه بتوانم با آن حق تو را ببینم، خدایا!) مرا به راه حق هدایت بنما و به راه رشد ارشاد فرما. پروردگارا! دنیا و آخرتم را نورانی و روشن گردان (۸۳). مرحوم طبرسی، در کتاب مکارم الاخلاق، در بیان آداب پیامبر اسلام (ص) می گوید: علامه

مجلسی روایت زیر را از یکی از معصومین (ع) نقل می‌کند: «و طین قبر الحسین شفاء من کل داء و الاکتحال بالا ثمد سراج العین و لیکن ارباعاً فی الیمین و ثلاثاً فی الیسار عند النوم» تربت قبر (مطهر) امام حسین (ع) شفاء هر درد و سرمه ائمه باعث پر نور شدن چشم است و مستحب است به هنگام خواب چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ کشیده شود (۸۴).

امروزه تحقیقات بر شناخت ترکیبات و کشف اسرار موجود در سرمه نشان می‌دهند که اغلب نمونه‌های آن حاوی مقادیر قابل ملاحظه‌ای سرب، آلومینیوم کافور و جوهر نعنای می‌باشد (۸۵). محققین عقیده دارند که یکی از خواص درمانی استفاده از سرمه، فعالیت ضد میکروبی املاح با غلظت اندک فلز سنگین سرب موجود در آن می‌باشد. اما با این وجود همچنان باید در نوع و محل تهیه سرمه دقت کرد چرا که نتایج مربوط به آزمایش قرینه‌های چشمی که در معرض سرب قرار گرفته‌اند نشان می‌دهد که ارتباط طولانی مدت جسم انسان با مقادیر زیاد سرب موجب عدم تعادل حضور فلزات ضروری از جمله کلسیم، آهن، مس و روی در بدن شخص خواهد شد. اثر سرب بر مقدار این کاتیون‌ها می‌تواند در اتصال به جایگاه‌های معمولی آنها که مشابه با عمل فیزیولوژیک عنصر کلسیم در بدن بوده رقابت کرده و با جایگزینی سرب موجب بروز پوکی استخوان در انسان گردد (۸۶). سرب فلزی است خاکستری کمی مایل به آبی که بنا بر تحقیقات علمی مشخص شده که سرب در نسوج بدن، جذب پروتئین‌ها می‌شود و بیشترین اثر سمی خود را بر مغز و اعصاب وارد می‌کند (۸۷). دقت کنید در مواردی که سنگ سرمه از منابع نامرغوب و بدون احتیاط تهیه شده باشد بیش از نصف وزن آن را سولفید سرب تشکیل می‌دهد و از این موارد به شدت باید اجتناب ورزید (۲۸۹۸). استفاده از سرمه محتوی مقادیر سرب زیاد در نیمه اول دوران بارداری باعث ایجاد اختلالاتی در رشد شبکیه چشم می‌شود و ممکن است موجب نقص‌هایی در سیستم بینایی جنین شود (۸۹). مسمومیت با سرب به صورت عوارض بالینی از جمله درد‌های شدید عضله شکمی، تشویش، نگرانی، زود خستگی و کم‌خونی بروز خواهد کرد (۶۰ و ۶۰).

بحث و نتیجه‌گیری

در مکتب اسلام بر رعایت بهداشت و پیشگیری از بیماری‌های مختلف به خصوص اندام‌هایی که مداوم با محیط در ارتباط بوده و آگاهی انسان به کیفیت عملکرد آنها می‌افزاید بسیار توجه شده است. چنانچه در تعالیم خود چه به طور مستقیم در قرآن کریم و چه غیر مستقیم در سنت و آداب زندگی پیشوایان این مکتب به عنوان اسوه و الگوی پیشرفت و تکامل و سلامت برای سایر مسلمانان جهان، دستورات فرامین متعددی را ارائه کرده است. اهمیت این مطلب چنان است که در تمامی اعمال و فرمایشات معصومین (ع) و سایر بزرگان مکتب اسلامی به ضرورت و اهمیت پیشگیری از بروز و شیوع بیماری‌های مختلف با علم به آگاهی و توجه به اصول وقوع آن بسیار تأکید شده است. در منابع اسلامی تنها به مباحث پیشگیرانه توجه نشده و به گونه‌ای خاص به درمان صحیح و به هنگام نامطلوبات نیز پرداخته شده است. توجه به موضوع بهداشت و سلامت در

ایه‌های متعدد از سوره‌های مبارک قرآن کریم آشکار می‌باشد. از جمله در سوره شعرا آیه ۸۰، از ابراهیم خلیل (ع) نقل می‌کند که فرمود: «و چون بیمار شوم اوست که شفایم می‌دهد» (۹۱). تأمل در آیه فوق یادآور این امر است که خداوند متعال در آموزه‌های خود از طریق فرستادگانش بیماری‌ها و راه‌های درمان آنها را نشان داده که همه به خواست و اراده او می‌باشد.

در ترجمه کلام خداوند متعال در سوره مائده آیه ۱۶ «يَهْدِي بِهٖ اَللّٰهُ مَنۡ اَتٰبَعۡ رِضْوَانَهٗ سَبِيْلَ السَّلَامِ وَ يُخْرِجُهُمۡ مِّنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِهٖ وَ يَهْدِيهِمْ اِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ» آیت الله مکارم شیرازی می‌فرماید: خداوند به سبب آن (نور و کتاب) کسانی را که (ایمان آورند و) از رضای او پیروی کنند به راه‌های سلامت (که راه اصول و فروع دین است) هدایت می‌کند و آنها را از تاریکی‌ها (ی کفر و نفاق و فسق) به سوی نور به توفیق خود بیرون می‌آورد و به سوی راهی راست هدایت می‌کند (۹۲). همچنین در سوره نساء آیه ۱۳۴ می‌فرماید: «مَنْ كَانَ يُرِيْدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ كَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا» هر که ثواب و نعمت دنیا را طلب است (از خدا بخواهد که) ثواب دنیا و آخرت نزد خداست و خدا شنوا و بیناست. بنابراین انسان می‌تواند با پیوند به خدا و تبعیت از برنامه‌هایی که او برای زندگانی بشر ارائه کرده به بزرگترین نعمت الهی دست یافته و نه تنها آخرت بلکه سلامت و سعادت و خوشبختی دنیای خود را نیز تأمین نماید (۹۱).

لطف اعطای دانش گسترده و علم خارق‌العاده به معصومین (ع) و لطف آنها به پیروانشان موجب شده که تخصص و تفسیر در آداب زندگی و گفتارشان آموزه‌های بسیاری در پی داشته باشد و در این خصوص امام رضا (ع) می‌فرماید: «آنگاه که خداوند بنده‌ای را برای عهده‌داری کارهای بندگان خویش برگزیند، سینه‌وی را برای این کار فراخ می‌سازد و سرچشمه‌های حکمت را در دل او به ودیعت می‌گذارد و دانش را به تمامی به او الهام می‌کند و از آن پس، او نه در پاسخی فرو می‌ماند و نه از راه صواب سرگشته می‌گردد» (۹۳). این ارتباط با منبع بی‌پایان علوم الهی را می‌توان در فرمایش حضرت علی (ع) متوجه شد چرا که مکرر خطاب به مردم می‌فرمود: هر چه می‌خواهید از من بپرسید (۹۴). از آنجا که همه فرستادگان برحق خداوند از چنین دانشی برخوردار بوده‌اند، در پاسخ دادن به مسائل علمی در نمی‌مانند. بررسی دقیق احادیث علمی و انواع دانش‌های اهل بیت (ع) نشان می‌دهد که پیامبر اسلام و اهل بیت آن حضرت بسیار به موضوع بهداشت و سلامت و سایر علوم توجه داشته‌اند و این مهم را نه از راه تحصیل بلکه توسط الهامات الهی کسب و ترویج می‌داده‌اند (۹۵).

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «بِعَمَّتَانِ مَكْفُوْرَتَانِ الْاَمْنُ وَ الْعَاقِبَةُ»؛ دو نعمت است که ارزش آن بر مردم پوشیده است، یکی نعمت امنیت و دومی نعمت سلامتی (۹۶). امام علی (ع) می‌فرماید: «لَا لِيَاَسَ اَجَلٌ مِّنَ السَّلَامَةِ» هیچ لباسی زیباتر از سلامتی نیست (۹۴). امام صادق (ع) فرموده است: «خمس خصال من فقد منهن واحدهن لم يزل ناقص العيش، زایل العقل، مشغول القلب؛ فولادها صحه البدن و الثابته الامن و... پنج چیز است که حتی اگر یکی از این پنج چیز برقرار نباشد، زندگی ناقص و ناگوار

نمی‌باشد اما آنچه مهم و در خور توجه می باشد این است که زندگی امروزی دریافت انواع فلزات سنگین از جمله فلز سرب را به طرق مختلف تنفس، تماس پوستی و گوارشی در بدن تمامی اقشار جامعه تا حد زیادی افزایش یافته و آنها را در مرز ایجاد خطر قرار داده است. بنابراین با فرض اینکه حتی سرب نیز اصیل باشد انسان امروزی نسبت به آن زمان، سطح بیشتر و متفاوتی از فلزات در جسم خود را دارا می باشد لذا هرگونه عامل یا عمل فزاینده این نوع فلزات خود خطر بروز مشکلات بهداشتی را سبب خواهد شد. لذا توصیه می شود هرگونه استفاده از هر نوع سرب یا مواد مشابه تحت نظارت و مشورت پزشک متخصص انجام پذیرد. به این نکته نیز توجه داشته باشید که بسیاری از سرب‌های دست ساز امروزی آلوده به میکروارگانسیم‌های عفونت دهنده چشمی و یا محتوی ترکیبات و عناصر نامطلوب از جمله ذرات زیر خراش دهنده قرنیه می باشند و استفاده از آنها جایز نیست. در این خصوص نیز این نیاز احساس می شود که متخصصان و چشم پزشکان در تهیه و توزیع صحیح سرب در کشور نظارت و دخالت تام داشته باشند. بنابراین می توان نتیجه گرفت استعمال سرب بسیار نافع است اگر از منابع سالم، مورد اطمینان و تحت نظارت کارشناسان مربوطه تهیه شده باشد و محتاطانه و با دقت مورد استفاده قرارگیرد.

است. عقل نابود می شود و مایه ی دل مشغولی می گردد. اولین این پنج چیز سلامتی و دومین آن امنیت است (۹۷). یکی از شایع و روشن ترین توجهات آن بزرگواران اهمیت به امر بهداشت و سلامت چشم می باشد به طوری که در بیش از ۷۰ حدیث و روایت به کاربرد نافع سرب و آداب صحیح استفاده از آن تأکید فراوان شده است. امروزه سرب از منابع مختلف به طرق مختلف تهیه و در بازار انواع کشور ها به خصوص کشور های اسلامی عرضه می گردد. با توجه به اثر تغییرات مکانی و زمانی بر نوع و خصوصیات منابع تهیه آن و اینکه سرب‌های امروزی از دیگر منابع متفاوت از گذشته و نامعلوم تهیه می شوند در آزمایشات مختلف محققان به وجود ترکیبات سمی و خطرناک و آلوده در آنها بسیار هشدار داده اند. در برخی منابع به خصوص در عربستان، سرب عرضه شده را مطابق با سرب زمان پیامبر معرفی و به فروش می رسانند اما گزارشات متعدد، از آلودگی به خصوص محتویات غلظت بالای فلز سمی و سنگین سرب در آنها خبر می دهند. علاوه بر این با توجه به برخی برداشت ها، شواهد و اشارات احادیث در مورد رنگ و مکان تهیه سرب در گذشته گمان می رود که سرب اصیل نیز خود محتوی عناصری همچون سرب بوده است. اینکه غلظت این نوع فلزات در آن کم بوده یا زیاد نامشخص و قابل تعیین

References

1. Doughty MJ. Rose bengal staining as an assessment of ocular surface damage and recovery in dry eye disease- A review. *J Contact Lens and Anterior Eye* 2013; 36(6): 272-280.
2. Gilliland G. Dacryocystitis. In: Agarwal S, Agarwal A, Apple DJ, Buratto L, Alio JL, Pandey SK, Agarwal A, editors. *Textbook of Ophthalmology*. 1st ed. New Delhi: Jaypee brothers Medical Publishers (P) Ltd 2002; 733.
3. Teixeira L, Dubielzig RR. Haschek and Rousseaux's Handbook of Toxicologic Pathology. University of Wisconsin-Madison, Madison, WI, USA: Systems Toxicologic Pathology 2013; 3064.
4. Alam Mahmood Z, Khan Usmanghani SZ, Muhammad Mohtashasheemul Hasan OA, Sarwat Jahan AS, Rabail Z, Misbah Z. Kohl (Surma): Retrospect and Prospect Pak. *J Pharm* 2009; 22(1): 107-122.
5. Cartwright J C. Kohl as traditional women's adornment in North Africa and the Middle East. *Introduction to Harqus part 2*, 2005: 1-9.
6. Hoseini M. Mizane Sorb dar Surmehay Poodri morede masraf dar kerman. *J Olompezeshki Kermanshah*. 1389; 17(2): 74-167 [In persian].
7. Hardy A, Walton R, Vaishnav R. Composition of eye cosmetics (kohls) used in Cairo. *J Environ Health Res* 2004; 14(1): 83-91.
8. Use and Knowledge within the Glasgow Asian Community. *Public Health* 1986; 100: 325.
9. Dastjerdi M, Foroghi M, Fazel M, Hasan Zadeh A and et al. Determination of lead concentration in solid and liquid lipsticks available in Iran-Kerman. *J Hormozgan Medical Science* 2012; 8(3): 487-492 [In Persian].
10. Thyssen J P, Linneberg A, Menné T, Nielsen N H, Johansen J D. No association between Nickel allergy and reporting cosmetic dermatitis from mascara or eye shadow: a cross-sectional general population study, *J Eur Acad Dermatol* 2010; 24(1): 722-725.
11. Sinaie M. Iranian women show passion for beauty [Online]. 2010 [cited 2010 Apr 14]; Available from: URL: http://www.gab-ibn.com/IMG/pdf/Ir1-_Iranian_women_show_passion_for_beauty.pdf
12. Sainio EL, Jolanki R, Hakala E, Kanerva L. Metals and arsenic in eye shadows. *J Contact Dermatitis* 2000; 42(1): 5-10.
13. Ghavami S. phenomenon due to the used cosmetics material [online]. 2014. Available from: URL: <http://alhc.qums.ac.ir/Portal/file/?164966/arayesh.pdf>
14. Malakootian M, Pourshaaban M, Eskandari BS. Determination of lead concentration in solid and liquid lipsticks available in Iran-Kerman. *J Hormozgan medical since* 2012; 16(3): 241-246 [In persian].
15. World Wide Web page (no author). Choosing the right sunglasses. [online]. 2014. Available from: URL: <http://www.raziyeclinic.com/index.php/2013-02-02-12-09-40/2013-42-42-12-08-49>
16. Karim N, Jallad A, Hartmut G. Characterization of a hazardous eyeliner (kohl) by confocal Raman microscopy, *J Hazardous Materials* 2005; 124: 236-240.
17. Simmons R N, Naisha A. *The Book of Stones: Who They Are and What They Teach*. North Atlantic Books 2007: 465.
18. Hashmi Z B, Fahad A. Use Surma- Stay protected against harmful rays emitted by your computer and TV screens. [online]. 2014. Available from: URL: www.hashmisurma.com/images/tips_for_eyes.pdf
19. Kaushal D. Fashion for your eyes only. *The Tribune India*, (Online edition) 2008: 1-2.
20. Sadatfar A, Mirzaii M, Fromadi A, Mashku M. Study of Antimicrobial Effects of gram positive and gram negative bacteria Kohl on Thursday in vitro, [undergraduate thesis]. [Kerman]: Kerman Medical of science; 2001 [In persain].
21. Mosavi M. Kohl is the best medicine for the treatment of presbyopia. [online]. 2014. Available from: URL: <http://www.imna.ir/vdcefd1.w6dx0agiiw.html>
22. Hardy R, Vaishnav Z, Al-Kharusi H, Worthing MA. Composition of eye cosmetics (Kohls) used in Oman. *J Ethnopharmacology* 1998; 60: 223-234.

23. World Wide Web page (no author). Eye Health Traditional Medicine. [online]. 2014. Available from: URL:<http://www.takbanoo.ir/archives/24022>
24. World Wide Web page (no author). Kohl medical mystery of ancient Egypt. [online]. 2014. Available from: URL: <http://www.pezeshk.us/?p=20006>.
25. World Wide Web page (no author). Do not be afraid of the lead from Surma. [online]. 2014. Available from: URL: <http://www.jamnews.ir/TextVersionDetail/226784>
26. Al-Kaff A, Al-Rajhi A, Tabbora K, El-Yazigi A. Kohl-the traditional eyeliner: use and analysis. Ann Saudi Med 1993; 13(1): 26-30.
27. Al-Hazza SAF, Krahn PM. Kohl: a hazardous eyeliner. Int Ophthalmol 1995; 19(2): 83-88.
28. Hardy AD, Walton RI, Vaishnav R, Myers KA, Power MR, Pirrie D. Chapter 5 Egyptian eye cosmetics (“Kohls”): Past and present. Physical Techniques in the Study of Art· Archaeology and Cultural Heritage 2006; 1: 173–203.
29. Bassal HN. Elemental Composition Study of Kohl Samples. Arab Journal of Nuclear Science and Applications 2013; 46(3): 133-140.
30. Hardy HS, Vaishnav R. A study of the composition of some eye cosmetics (kohls) used in the: United Arab Emirates. Journal of Ethnopharmacology 2002; 80: 137-145.
31. Baptiste W. Kohl – The precursor to modern mascara. EzineArticle 2008: 1-4.
32. World Wide Web page (no author). Kohl medical mystery. [online]. 2014. Available from: URL: <http://varesaneentazar9.blogfa.com/post-79.aspx>
33. Mostadrak Alvasael, Jelde aval, Abvaab Adaabe Alhemam, Baabe 30, Hadith aval [Arabic].
34. Lamghani. 1: 106 [Arabic].
35. Baharal anvaar. 97 and 73: 103: 239 [Arabic].
36. Mostadrak Alvasael, Abvaab Adaab Alhamam. 1; 29: Hadith 2 [Arabic].
37. Alferdos. 1: 311, Hadith 4937 and An hazife ben Aliman, kanz Alamal. 6: 646, Hadith 17208 [Arabic].
38. Kanz alemal. 10: 51, H28314 [Arabic].
39. Kanz alemal. 6: 645, H 17200 [Arabic].
40. Almoajam alvasat. 2: 11, Hadith 1064 and an mohamad ebne hanife, kanz alemal. 6: 646, Hadith 17205 and naghlan an halile al ovlia, kalahoma an emam ali alaihe salam; daema alsalam. 2: 146, Hadith 517 and nahve, bahar anvar. 62: 151, Hadith 26 [Arabic].
41. Altarmazi S. 4: 389, Hadith 2048 and kanz alemal. 10: 19, Hadith 28162 [Arabic].
42. Monad ebn hanbal. 5: 388, H 15906 and kanz alemal. 6: 645, Hadith 17198 [Arabic].
43. Alsonan alkabri. 4: 262 [Arabic].
44. Daema aleslam. 2: 164, Hadith 591 [Arabic].
45. 45- Savab alamal: 40, Hadith 3 and mkarem alakhlagh. 1: 110, Hadith 241 and vazad fi zileh, aldavat: 46, Hadith 193 and Bahar alanvar.76: 94, Hadith 5 [Arabic].
46. Bahar alanvar. 59: 146 [Arabic].
47. khasal. 1, be naghil az baharal anvaar 73: 94 [Arabic].
48. khasal. 1: 113, be naghil az baharal anvaar 73: 94 [Arabic].
49. Bahar alanvar. 4: 95 [Arabic].
50. Savab alamal: 22, be naghil az bahar alanvaar.73: 94 [Arabic].
51. Alkafi. 6: 494, Hadith 10 and alkhesal: 18, Hadith 63 and savabolamal: 41, Hadith 4 and makarem akhlagh. 1: 109, Hadith 235 and Bharal anvaar. 76: 94, Hadith 95 and Hadith 11 [Arabic].
52. Makaremolakhlagh, p 49, be naghil az bahar alanvar, jelde 73, p 96 [Arabic].
53. Makaremolakhlagh, p 48, be naghil az bahar alanvar, jelde 73, p 96 [Arabic].
54. World Wide Web page (no author). Kohl importance and benefits of used it. [online]. 2014. Available from: URL: <http://www.tebyan-ardebil.ir/description.aspx?id=12125>
55. vasaal alshie. 1: 412 [Arabic].
56. Mkarem alakhlagh: 49, be naghil az bahar alanval. 73: 96 [Arabic].
57. Alkafi.6: 494, Hadith 9 [Arabic].
58. Vasel alshie. 1: 413 [Arabic].

59. Vasei aismie. 1: 410 [Arabic].
60. Daneshname ahaadith pezechki. 1: 382 [Arabic].
61. Alkafi. 8: 383, Hadith 581 and Bahar alanvar. 62: 149, Hadith 21 [Arabic].
62. Felmasdar: (somma faghsel), valtasvib men alanvar [Arabic].
63. Tebol aeme laabani bastam: 87 and Bahar alanvaar.62: 147, Hadith 16 [Arabic].
64. Kanz alamal. 6: 646, Hadith 5 and 1720 [Arabic].
65. Tebol aeme: 93, be naghl az bahar anvar.73: 95 [Arabic].
66. Bahar alanvar.73: 96 [Arabic].
67. Alkafi.6: 491, Hadith 491 and Hadith 13 and Makerem alakhlagh.1: 1530, Hadith 401 and Bahar alanvaar. 76: 122, Hadith 12 [Arabic].
68. Alkafi. 8: 383, Hadith 583 and Bahar alanvar. 62: 150, Hadith 23 [Arabic].
69. Alkafi. 6: 494, Hadith 4 [Arabic].
70. Ma beine almaghoofina asbetna men bahar alanvar [Arabic].
71. Felmasadr: (beleshagh), valtasvib men bahar alanvar [Arabic].
72. Tebo alaeme labani bastam: 87, bahr alanvar. 62: 147, Hadith 17 [Arabic].
73. Bahar alanavr. 73: 95 [Arabic].
74. Ebne ghodame dar almaghni.1: 106, az payambar akram (Sali alah aleihe va ale) karde ast.
75. Bahar alanvar.73: 97 [Arabic].
76. Vasael alshie.1: 411 [Arabic].
77. Almostadrak. 1 and Abvab adam alhamam babe 31, Hadith 3 [Arabic].
78. Majmaol Bahrein .1: 251, harfe S [Arabic].
79. Loght name dekhoda.2: 1010 [Arabic].
80. Roze almotaghin. 1: 176 [Arabic].
81. Alhadaegh alnazera.5: 575 [Arabic].
82. Alsonane alkobra. 3: 245 and Shbih in revayat dar mostadrek alvasael. 1, and adaabe alhemam babe 30. 1 [Arabic].
83. Vasei alshie. 1: 414 [Arabic].
84. Bahar alanvaar. 59: 287 [Arabic].
85. Al-Ashban MA, Shah AH. Kohl (surma): a toxic traditional eye cosmetic study in Saudi Arabia. J Public Health 2004; 118: 292–298.
86. Dwivedi R S. Lead Exposure alters the drug metabolic activity and the homeostasis of essential metal ions in the lenticular system of the rat. J Environ Pollut 1996; 94(1): 61-66.
87. Smith D.R, Flegal A.R. Lead in the biosphere: recent trends. Ambio 1995; 24(1): 21-23.
88. Jallad KN, Hedderich HG. Characterization of a hazardous eyeliner (kohl) by confocal Raman microscopy. J Hazard Mater 2005; 124(1-3): 236-240.
89. Gemmel A, Tavares M, Alperin S, Soncini J, Daniel D, Dunn J and et al. Blood lead level and dental caries in school-age children. J Environ Health Perspect 2002; 10 (10): 625-630.
90. Bruyneel M, Caluwe J P, des Grottes J M, Collart F. Use of kohl and severe lead poisoning in Brussels. J Rev Med Brux 2002; 23(6): 519-522.
91. Qoran Karim. Translated by: Elahi Ghomshei M, 5th ed. Qom: Rashidi; 1995 [In Persian].
92. Qoran Karim. Translated by: Shirazi M, 5th ed. Qom: Rashidi; 1995 [In Persian].
93. Hoseini SAA."Islam and Dentistry"[Undergraduate thesis]. [Tehran]: Shahid Beheshti dental school; 1995 [In Persian].
94. Khosravi M, Pour Mehdi M, Nooribayat Sh. Prevention and oral and dental hygiene from Islamic point of view. J Islam and Health 2014; 1(1): 38-47.
95. Koleini MYE. Osool Kafi, translated by: Kamarehi Sheikh MB, corrected by: Behbodi MB, Ghafari AA, 5th ed. [unknown]: Maktab-ol-islamiah; 1980; (1-6): 202-300 [In Persian].
96. Bahar alanvaar, Majlesi. 78: 170, Hadith 1 [Arabic].
97. Mommad ebne yaghoob klini. Osoole Kafi. Tarjomeh Hosein ostad vali. Daarolsaghalein press. 1411; 1: 27 [Arabic].

Health care of eyes based on Islamic sources (Case study: Surma)

Received: 29 Jun 2014

Accepted: 5 Sep 2014

Javan N (BSc)¹Afsarnia M (PhD)²Mohammadzade AR (PhD)²Biglari H (MSc)^{2*}

1. Research and Health Promotion
Center, Zahedan University of
Medical Sciences, Zahedan, Iran

2. Research and Health Promotion
Center, Gonabad University of
Medical Sciences, Gonabad, Iran

***Corresponding Author:**

Biglari H, Research and Health
Promotion Center, Gonabad
University of Medical Sciences,
Gonabad, Iran

Tel: +98 51 57225027

Fax: +98 51 57223814

Email: Biglari.h@gmu.ac.ir

Abstract

Introduction: The eye of human is one of the most complex organs. Every day regardless to this subject, all of us look at the various and beautiful scenes of nature for hours. We can see the near and far objects and keep ourselves from possible hazards of the environment. This sensitive organ is vulnerable more than other organs due to the excessive exposure to the external stimuli. Certainly, eye needs more care by considering the importance of its conception for each individual. This article was discussed the advantages of using Surma in the care and health of human eyes according to Islamic Hadith.

Methods: The eye care is not new discussion and it has been dealt with from many years ago. The salient points of eye care could predate the rise of Islam, the life of its missionaries, the innocent people (PBUT) who were the pattern of purity and health and the greatest scientists of the world. They consequently recommended using the beneficial natural materials for eyes such as Surma (Ethmed, Kajal and Kohl). Therefore, the aim of this study was to investigate the eye health through the scientific and Islamic resources of libraries about Surma.

Findings: Surma is soothing and protective object for eyes against the sunlight, it treats the eye infections and it is a natural substance for makeup of eyelashes if it is provided from the reliable source. Using and applying principles of Surma were emphasized in more than 70 authentic Hadith and narrations. But if Surma is polluted by high concentrations of contaminants such as lead, cadmium, nickel and particularly microbial ones, it itself will hurt the eye.

Conclusion: Using of Surma is very lucrative especially if it is made from safe and sure source.

Keywords: Eye, Health, Lead sulfide, Traditional medicine, Cosmetics
[Pharmacological action]